

УДК 911.3

ГУНЧЕНКО О.О., КАЗАКОВ В.Л., КУЛІКОВСЬКА О.Є.

ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ФУТБОЛУ В УКРАЇНІ

Вступ. Спорт є породженням найрізноманітніших етнокультурних, природних і цивілізаційних факторів розвитку людства. Тому види спорту глибоко географічні і різноманітні відповідно до тих умов, у яких вони зароджувалися. Такий підхід дає один із ключів у дослідженні природи його просторово-часової неоднорідності спорту. Серед сучасних видів спорту найбільш масовим, що охоплює усі вікові групи населення, найбільш тісно зв'язаним із природними, соціальними й економічними факторами розвитку країн і регіонів є футбол. Наукові дослідження в галузі географії футболу є піонерними і потребують значного розширення, незважаючи на певні публікації [1, 4].

Мета та завдання. На меті перед авторами стояв історичний аналіз розвитку футболу в державі, виділення етапів розвитку цього виду спорту. Важливим місцем було картографування історичних центрів футболу та його регіональних особливостей.

Викладення основного матеріалу. Становлення футболу на території України мало чітку територіальну диспропорцію, що обумовлювалась геополітичною ситуацією на різних частинах нинішньої держави. Розвиток футболу відбувався на теренах 4 територій, які належали Чехословаччині, Польщі, Румунії, Росії починаючи з 70-х рр. XIX ст. За часів Радянської України (з 1940 р. остаточно) футбольне господарство стає єдиним і структурованим за внутрішніми положеннями проведення змагань з футболу.

1878-1918 рр. Це етап «завезення» гри у м'яч – футболу в Україну. Можна виділити 23 центри розвитку футболу в дореволюційний період (рис. 1).

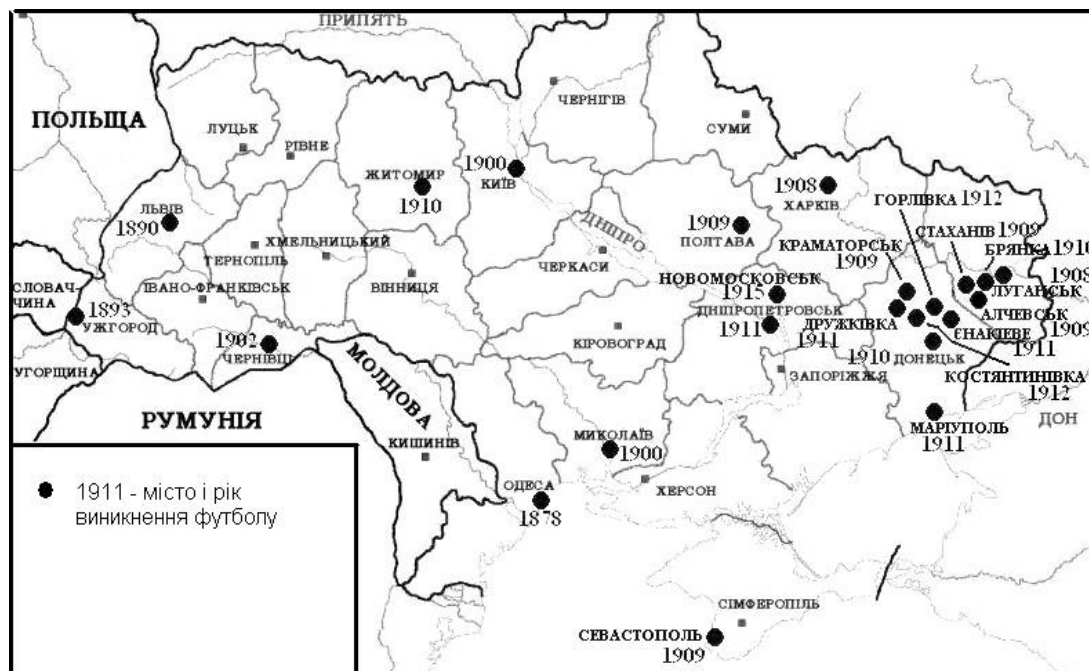

Рис. 1. Географія розвитку вітчизняного футболу до 1918 року

Одеса. Вперше футбол з'явився в місті у 1878 р. В цей час в місті працювала Керченська індоєвропейська контора телеграфу, тому тут утворилась колонія англійців, які і привезли з Англії футбол. Він довгий час складався суцільно з одних англійців. У 1899 у ньому з'явилися перші місцеві гравці. Поштовхом до масового розвитку футболу в Одесі послужило створення в 1907 році команди міста. Одночасно аматори футболу утворили Одеський гурток футболу. В 1908 р. організовано «Шереметьєвський гурток спорту». В 1911 р. утворилася Одеська футбольна ліга. Чемпіонати тривали до 1913/1914 рр.

Київ. Вже в 1900 р. в місті зафіксовані перші тренування футболістів чехів. Перша футбольна команда «Південь», почала виступи в 1904 р. В 1906 р. створена команда «Політехніки» політехнічного інституту. У 1911 р. київські спортсмени створили футбольну лігу з 6 клубів. У цьому ж році Київська ліга провела розиграш Кубка міста, у якому взяли участь 5 команд. Перший матч збірної київської ліги пройшов у 1911 р.

Миколаїв. У 1900-1901 р. тут проводилися матчі між іноземними моряками, а в 1906 р. з'явилася перша місцева футбольна команда. У 1908 р. утворився перший миколаївський клуб – «Зебра», котрий заснували англійці. У 1909 р. Місцеві жителі створили свої дві команди. Збірна Миколаєва взяла участь у чемпіонаті Росії 1913 р. У 1912 була утворена Миколаївська футбольна Ліга, що проводила міську першість до 1914 р.

Харків. У Харкові перша команда утворилася у 1908 р. – «Перша харківська футбольна команда». Незабаром утворилася «Друга харківська команда» – з їх зустрічей і почався футбол у місті. З 1910 р. виникають ще кілька команд («Харківський Спортинг-Клуб», «Єрмак», «Штурм», «Гельферих-Саде»). У 1911 р. відбувся перший у Харкові офіційний матч. У 1912 р. утворилася харківська Ліга, у котру ввійшли 6 команд.

Донбас. Центром футбольного життя Донбасу було заводське селище Краматорськ з 1909 р. Тут утворились 2 команди під прапором «Краматорське спортивне суспільство», де грали тільки іноземці – німці, чехи, поляки. Гри проходили на пустирях, але в 1913 р. споруджений спортивний парк із футбольним полем. Дата народження донецького футболу – 1910 р. Засновники першої команди – англійські службовці Юзівського (Донецького) металургійного заводу. За рік створюється при заводі команда з місцевих. Також існували в Юзівці і «дикі» команди. У 1911-1912 р. стали з'являтися команди в багатьох містах Донбасу – Кадіївці, Горлівці, Маріуполі, Константиновці, Дружківці, Єнакієвому. У 1913 р. була оформлена футбольна ліга Донбасу, до складу якої ввійшли команди 5 міст.

Луганщина. Датою появи футболу на Луганщині – 1908 р. На Луганському заводі Гартмана створена перша на Луганщині робоча футбольна команда. В Алчевську датою зародження футболу вважається 1909 р., коли була створена перша футбольна команда, основу якої складала молодь Алчевського заводу Донецько-Юрьївського металургійного товариства (ДЮМТ). У цей же час з'являються перші футбольні команди в Кадіївці, трохи пізніше в Брянці, у Лозовій Павлівці, Кадіївському руднику.

Катеринослав (Дніпропетровськ). На початку XIX ст. спорт у місті був занедбаним. Лише в 1911 р. ентузіаста місцевого товариства «Сокіл» обладнано футбольне поле. Кількість міських команд росло з кожним місяцем. Три роки матчі проводилися стихійно. В 1915 р. відбувся перший чемпіонат міста. У 1916 р.

створена Єкатеринославська футбольна ліга. У пригороді Катеринослава в м. Новомосковську біла відома місцева команда «Національ» (1915 р.).

Полтава. Перший футбольний матч у Полтаві відбувся в 1909 р., з учасників реального і земського училищ. У наступні роки утворився ряд футбольних команд. Перший турнір відбувся в 1911 р. У 1914 р. організована збірна Полтави.

Волинь. Для сприяння фізичному розвитку учнів в Житомирі у 1910 р. створене Волинське гімнастичне товариство «Сокіл». Серед них були і футболісти. Перша футбольна команда в Житомирі була створена в 1912 р. Незабаром утворилося 5 команд міста.

На Всеросійському і Міжнародному рівні. У 1912 р. утворився Всеросійський футбольний союз. З нинішніх українських міст у Лігу увійшли: Київ, Одеса, Севастополь, Миколаїв, Харків і Юзівка. Від Миколаєва, Севастополя і Юзівки в союз увійшло лише по одному клубу. У 1912 р. відбувся перший чемпіонат Російської імперії. Харків – місце проведення першого матчу в історії російських чемпіонатів. У 1913 р. чемпіонат Росії проходив з попередніми іграми у двох зонах – Північній і Південній (фактично Українській). У 1913 р. Київ, Одеса, Харків і представники інших південних міст висунули проект організації Південноросійського футбольного союзу, котрий був оформлений у 1914 р. У 1914 р. в Одесі відбувся перший міжнародний матч на українській землі між турецьким клубом «Фенербахче» зі Стамбула і командою з Одеси.

Буковина. Футбол на Буковині з'явився в 1902 р., коли вона входила до складу Австро-Угорської імперії. В Чернівецькому університеті заснована футбольна секція. У 1903 р. утворився перший буковинський клуб. У 1908 р. відбувся перший чемпіонат Буковини. У 1910 р. заснований єврейський футбольний клуб. За ним з'являються клуби ще низка клубів. У 1910-1913 р. проводяться міжнародні зустрічі.

Закарпаття. Піонерами футболу в Ужгороді стали старшокласники в 1893 році. Перший офіційний матч збірної міста в Ужгороді відбувся в 1901 р. Далі з'явилися футбольні команди в Собранцях, а потім у Берегові, Мукачеві і Виноградіві, які були переважно угорськими. Перша міжнародна зустріч проведена в 1911 р. З 1911 р. команда УАЦ брала участь у першості Північно-Східної Угорщини й у 1914 р. стала чемпіоном.

Галичина. Розвиток футболу в регіоні розпочався з 1890 р. Футбол у Львів принесли британці в 1890 р. У 1894 р. у Львові побудований стадіон на 7-10 тисяч сидячих місць. В 1894 р. відбувся перший матч між командами Львова і Кракова. Наприкінці XIX – початку XX ст. виникають перші львівські клуби. У 1905 р. проведений перший чемпіонат Львова. У 1911 р. у Львові був заснований Галицький футбольний союз. У 1913 р. відбувся перший чемпіонат Галичини.

Міжвоєнний футбол (1921-1941 рр.). Як і дореволюційний час, так і в наступні 20 років український футбол розвивався диспропорційно. Так футбол був розділений на 4 територіальні частини – відповідно до країн, до складу яких входили регіони сучасної держави: Західна Україна в складі Польщі, Закарпаття – Чехословаччини, Буковина у складі Румунії, решта України – Радянському Союзу (рис. 2). Також диспропорція полягала у переміщенні центрів розвитку футболу до великих адміністративних центрів – столиць (Київ, Харків), головних міст (Львів, Чернівці, Ужгород).

Радянська Україна (1921-1941 рр.). Перша світова війна та громадянська

Рис. 2. Географія розвитку вітчизняного футболу у 1921-1941 рр.

війна перервали розвиток футболу до 1921 р. В період 1921-1934 рр. проведені 10 чемпіонатів України. Утворюється Київське «Динамо» (1928 р.). Створюються нові спортивні товариства (лише в Києві 47 команд). У 1924 р. відбувся перший офіційний чемпіонат СРСР. У 1933 р. відбулася перша міжнародна гра збірної України проти збірної Туреччини. У 1936 р. відбувся перший чемпіонат СРСР для клубних команд. Київське «Динамо» на правах кращої команди столиці України було включено в клас «А». В групу «Б» включені команди з Дніпропетровська і Харкова, «В» – харківський «Спартак», донецькі «Угольщики» і київський «Локомотив», «Г» – харківський ХТЗ і дніпропетровська «Сталь». В 1938 р. у вищому класі зіграли ще 5 українських команд – «Динамо» Одеса, «Стахановець» Сталіне (Донецьк), «Сільмаш» Харків, «Локомотив» Київ, «Спартак» Харків.

Галичина. Футбол в регіоні розвився в межах Польської держави. У 1920 р. утворився львівський окружний футбольний союз, що проводив свої чемпіонати. Львівська «Рогон» з 1921 р. брала участь і ставала чемпіоном Польщі. У вищій польській лізі виступали й інші 5 команд. З приєднанням Західної України до СРСР усі футбольні клуби Галичини були ліквідовані.

Волинь. У 1920 р. регіон відійшов під юрисдикцію Варшави в створене Волинське воєводство. Команди Волині включені в Люблінський Округ Польського Союзу Футболу. Перша команда регіону – у першості класу «А» ВКС з Рівне. У 1922 р. проведений перший чемпіонат округу. У 1923 р. у турнірі класу «Б» грали військові дружини Ковеля, Луцька, Володимира, пізніше – з Рівного, Луцька. У 1928 р. створений Волинський Окружний Союз Футболу, а в 1929-1939 р. пройшли регіональні чемпіонати. Існувала збірна Волині.

Закарпаття. Відродження футболу тут почалося в 1919 р. В Ужгороді створена команда Ужгородського робочого спортивного товариства). Чемпіонати Закарпаття проводились за національним принципом (жупам – українському, угорському). Серед українських команд відомі 8 команд, в угорській жупі грали

15 команд. З 1940 р. 4 клуби регіону увійшли в II лігу угорського чемпіонату.

Буковина. У 1918 р. Буковина стала автономною областю Румунії. У 1920 р. відновилася першість Буковинської ліги. До 1921 р. у Чернівцях виникають 8 клубів. У сезоні 1921-22 рр. буковинські клуби почали виступ в чемпіонатах Румунії. У 1923 р. пройшов перший розиграш Кубка Чернівців. З 1933 р. буковинські команди виступали лише в групах “В” і “С” чемпіонату Румунії.

Футбол в часи Великої Вітчизняної війни (1941-1945 рр.). На окупованій Україні під контролем німецької адміністрації відновлюються окремі матчі місцевих команд їх з командами фашистського війська. В Західній Україні в 1942 р. з 15 команд утворилася українська ліга з двох груп – “А” і “Б”. Після 1944 р. знову скасовані галицькі клуби і відновлені «Динамо», «Спартак», «Локомотив». А в Києві перший після німецької окупації матч відбувся в липні 1944 р. – «Динамо» – «Шахтар». У 1945 р. пройшов перший чемпіонат радянського Закарпаття (9 команд).

Футбол в часи відродження (1945-1959 рр.). В 1945 р. відновилося проведення чемпіонату СРСР. У вищій клас «А» включена одна українська команда – «Динамо» (Київ). У 1949 р. українське представництво у вищій лізі розширилося: повернувся донецький «Шахтар» і «Локомотив» (Харків). Ці міста є центрами розвитку футболу в республіці. Команди беруть участь у розіграшах Кубка СРСР. Українські клуби балансують між лігою класу «А» та першою класу «Б». В кінці 50-х рр. виникає велика кількість клубів в обласних і великих містах, футбольний рух набуває масового характеру на любительському рівні – областей, міст, підприємств.

Український футбол в епоху найвищого розвитку (1960-1991 рр.). В 1960-ті роки український футбол зробив якісний стрибок уперед. Пов'язано це насамперед з двома кращими клубами республіки – київським “Динамо” і донецьким “Шахтарем”. У 1960-1963 рр. у вищій лізі виступав харківський “Авангард”. З середини 1960-х рр. почався вихід українських команд із великих обласних центрів до вищої ліги. Першими були одеські «Чорноморець» і СКА в 1965 р., в 1967 р. луганська «Зоря», 1970 р. львівські “Карпати”. Якщо до 1965 р. у союзній вищій лізі виступали 1-3 українські команди, то з 1965 р. менше 4-х уже не було ніколи.

1970-1980-ті роки стали епохою справжнього розквіту українського футболу, що домігся в цей період найбільшої частини своїх досягнень. У 1971 р. вища ліга поповнилася Дніпропетровським «Дніпро». У 1972 р. чемпіоном СРСР луганська «Зоря». У 1974-77 рр. представництво України у вищій лізі чемпіонату СРСР досягло максимальної величини – 6 клубів. У 1981 р. виступала у вищій лізі сімферопольська «Таврія», з 1982 і харківський «Металіст», в 1991 р. – запорізький «Металург». При командах відкриваються дитячі футбольні школи («Дніпро-75»). В кінці 80-х рр. українські клуби стають професійними – “Дніпро” і київське “Динамо”. Чемпіонат 1991 р. – останній в історії радянського футболу.

Чемпіонати з футболу у СРСР проводились за складною функціональною системою. Ще в 1936 р. була створена вища ліга з найсильніших клубів (до 1970 р. – група «А»). Після 1946 р. другим ешелонем футбольних клубів стали команди групи «Б». З 1971 р. ця категорія команд була перекваліфікована у I футбольну лігу СРСР. Одночасно було створено 12 регіональних футбольних зон, відбувались змагання серед команд II ліги. На рівні II ліги в СРСР, Україна

і якості команд майстрів й дотепер залишається м. Київ та Південно-Східний регіон України – Одеса, Донбас, Придніпров'я, Харків, а також Львів.

Футбол України вступив у смугу кризи середини 90-х рр. через від'їзд футболістів за кордон, припинення фінансування клубів, структурні кризи тощо. Корінні зміни відбулись у сезоні 1996/1997, коли вперше змагання у вищій лізі стала проводити Професійна Футбольна ліга (ПФЛ) України.

Висновки. Футбол в Україні існує з 1878 року. Першим містом звідки почалося поширення футболу по території України є Одеса. Історія футболу в Україні нараховує майже 130 років. В історії розвитку українського футболу можна виділити 6 етапів – дореволюційний (1878-1918 рр.), міжвоєнний (1921-1941 рр.), часів Великої Вітчизняної війни (1941-1945 рр.), часів відродження (1945-1959 рр.), епохи найвищого розвитку (1960-1991 рр.), часів незалежності (1992-2007 рр.).

В територіальному відношенні лідером розвитку футболу в нашій країні є регіон Південно-Східної України. На другому місці знаходиться Центральна Україна, серед якої перевага у розвитку футболу належала Києву. Самим слабким в розвитку, поширенні та класу майстерності є Західний макрорегіон України. Основними факторами, що визначали просторові та часові відмінності розвитку футболу були: 1) історичні передумови – час зародження футболу, геополітичні процеси; 2) економічні передумови – орієнтація на багаті промислові регіони, на місцях – до промислових підприємств, портів тощо; 3) соціальні передумови – тяжіння до культурних великих центрів – міст (столиць губерній, обласних центрів), зі значним людським ресурсом і професійним потенціалом. Територіальний аналіз історії футболу в Україні є аргументованою підставою для прогнозу та проектування розвитку цього виду спорту в державі.

1. Айларов А.Е. Теоретические и методологические вопросы географии спорта (на примере традиционных и современных видов) // Матер. науч.-практ. конф. «Проблемы общественной географии современности». – Ставрополь, 1999. – с. 118-121. 2. Бабешко А.С., Левицкий М.Б. Донецкий футбол. XX век. – Донецк: Прогрес, 2001. – 244 с. 3. Балакін М.П., Михайлов М.А. Футбол України. – Киев: Либидь, 2000. – 247 с. 4. Гусак М.М. Географія професійного футболу України // VII з'їзд Українського географічного товариства. – Київ, 1995. – с. 54-55. 5. Коржевский В.П., Березняк М.Т. Футбол: Чернівці, Львів, 1921-40 рр. – Чернівці: Прут, 1995. – 186 с. 6. Коржевский В.П., Степанчук В.В. Летопись буковинского футбола. – Черновцы: Гипанис, 1993. – 112 с. 7. Ломов С.С. Страницы истории полтавского футбола. – Полтава: Ворскла, 1994. – 118 с. 8. Михалюк Ю.Д., Мелех Р.М., Назаркевич Ю.Є. Історія Львівського футболу. – Львов: Світ, 1999. – 220 с. 9. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії. – Одеса: Астропринт, 2001. – 560 с. 10. Чернышев Ю.К. Антология. 90 лет житомирского футбола. – Житомир: Полісся, 1992. – 147 с. 11. Федак В.Ф. Истоки закарпатского футбола (1901-1944) // Ужгородский календарь-справочник 1982 года. 12. Футбольний атлас України. Довідково-статистичне видання за підсумками десяти чемпіонатів України з футболу (1992-2001) // За ред. Ю.Г. Михалюка. – Львів: Спорт, 2001. 13. www.ukrsoccerhistory.com.

In article the history is considered of development of soccer in Ukraine in the geographical aspects. Stages are selected of development of soccer, are definite territorial to conformity to the law of development of soccer, geographical cards are developed, which display them. Factors affecting are definite geography of soccer in Ukraine.